

УДК 736.3:94(477)“09/10”

Сергій Кулешов, Андрій Бойко-Гагарін

ЗНАХІДКИ ФАЛЬШИВИХ ДЕНАРІЇВ АНГЛІЙСЬКОГО КОРОЛЯ ЕТЕЛЬРЕДА II НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

У статті розглянуто три фальшиві монети, що імітують пенні англійського короля Етельреда II, знайдені в Україні. Раніше подібних знахідок на території нашої країни зареєстровано не було. Оскільки метал однієї з давніх підробок визначити візуально не вдалося, то було зроблено рентгенофлуоресцентний аналіз вмісту монети і наведено його результати.

Ключові слова: знахідки монет, Україна, фальшиві пенні Етельреда II, рентгенофлуоресцентний аналіз.

В статье рассмотрены три фальшивые монеты, имитирующие пенни английского короля Этельреда II, найденные в Украине. Ранее подобных находок на территории нашей страны зарегистрировано не было. Поскольку металл одной из древних подделок определить визуально не удалось, был сделан рентгенофлуоресцентный анализ содержания монеты и приведены его результаты.

Ключевые слова: находки монет, Украина, фальшивые пенни Этельреда II, рентгенофлуоресцентный анализ.

The article deals with three false coins imitating penny of the English King Ethelred II, found in Ukraine. Previously, similar finds in our country have not been recorded. As far as the metal of one of the fakes failed to be visually identified, roentgen-fluorescent analysis of the contents of the coin was conducted and its results were presented.

Key words: coin finds, Ukraine, the false penny of Ethelred II, roentgen-fluorescent analysis.

Час правління короля всієї Англії Етельреда II (978–1016 рр.) був вкрай нещасливим. Постійні напади вікінгів змушували його відкупатися від них. Через нерозумні дії короля у 1016 р. країну завоювали данські вікінги. Англіїці платили великі суми відкупних, переважно срібними

© *Сергій Кулешов, Андрій Бойко-Гагарін, 2013*

монетами. Зокрема, у 994 р. – 16 000 фунтів срібла, 1002 р. – 24 000 фунтів, 1007 р. – 36 000 фунтів, 1012 р. – 48 000 фунтів. Ці гроші, що отримали назву «данегельд» (хоча не всі вони виплачувалися данцям, наприклад, у 994 р. їх виплатили конунгу норвегів Олаву Трюггвасону за те, щоб він відступив від Лондона), потрапляли не тільки в країни Скандинавії, де перетворилися в зразки для наслідувань і базою для створення власних монетних систем, а й на значні території Східної Європи. Пенні Етельреда II стали одними із найпоширеніших монет у цьому регіоні, що використовувалися у грошовому обігу. Це зумовило не тільки виготовлення наслідувань цим монетам (у так званому Великому Балтійському регіоні) переважно у досить високоякісному сріблі, а й спричинило появу фальшивих монет, що з більшою чи меншою точністю відтворювали пенні Етельреда II.

Виготовлення фальшивих монет у всі часи було надприбутковою справою для його учасників. Через це навіть ризик жорстокого покарання часто не зупиняв фальшувальників, внаслідок цього спустошувалися кишені простолюднів у минулому. При виявленні у ті часи факту, що монета є підробкою, її часто перетворювали на прикрасу, роблячи в ній отвори для носіння з намистом.

У спеціальній літературі наявні відомості щодо знахідок фальшивих денаріїв Етельреда II в різних регіонах Східної Європи. Так, Матеуш Богущкий відзначив про знахідки їх на території Польщі. В археологічних пам'ятках Латвії XI–XII ст. на 1988 р. було зафіксовано три знахідки мідних примітивних наслідувань англосаксонським монетам, судячи за зображеннями пенні цього короля. Автор розвідки зауважила щодо невизначеного питання про походження цих монет-наслідувань, і що їй невідомі знахідки подібних монет на території Давньої Русі й Естонії, а також не виключила місцеве походження їх. Т. В. Равдіна, розглянувши статистику поховань із монетами в Давній Русі, і справді не відзначила такого факту наявності фальшованих пенні Етельреда II, хоча зафіксувала знахідку у Псковській області бронзового наслідування пенні наступника Етельреда II – Кнута (1016–1035).

Останнім часом на електронному форумі скарбощукачів України з'явилася інформація щодо знахідок фальшивих пенні Етельреда II. Незважаючи на те, що є правові й інші невіршені проблеми використання громадянами України металодетекторів, їхня інформація щодо знайдених монет є дуже корисною і може прислужитися збиранню наукових фактів про грошовий обіг в Україні на різних етапах її історії, а також сприяти відкриттю невідомих досі видів і навіть типів монет. Зауважимо, що навіть у найкращих світових збірках монет значна їхня частина не має не тільки археологічної інформації, а й навіть відомостей про походження. Тут розглянемо три фальшиві пенні Етельреда II, знайдені на території України, кожна з яких має свої особливості.

1. Малюнок 1. Тип пенні короля Етельреда II «малий хрест» (1009–1017 рр.). Мідна основа, частково вкрита міцною зеленою патиною, а також має два отвори, сліди від посріблення та розгинання. Є нерозбір-

Мал. 1. Фальшивий пенні Етельреда II № 1

ліві залишки лігер. Вага – 0,95; діаметр – 17 мм. Знайдена в Київській області.

Досить типовий виріб і знайдений на території, де були в обігу і є знахідки пенні Етельреда II.

2. Малюнок 2. Тип пенні короля Етельреда II «довгий хрест» (978-1003 рр.). Монета мідна, позолочена, має слід (клепка) від вушка та тріщину від краю до середини монети. Написи всі читаються: аверс – ETELRED REX ANGLO; реверс – HILDSIGE MO BAT. Вага – 1,56; діаметр – 20 мм. Знайдена в Луганській області.

Дуже незвичайна знахідка. По-перше, тому що у східному регіоні України, наскільки нам відомо, не знаходили не тільки фальшивих, а й справжніх денаріїв чи якісних наслідувань їм. По-друге, монета настільки є близькою до оригінального пенні, що справді змушує подумати: до її виготовлення був причетний англійський монетарій або людина, яка мала доступ до оригінальних штемпелів. Монетарій з ім'ям Hildsige працював в англійському місті Бат (Bath) у часи правління Етельреда II. Тобто цей фальшивий пенні було виготовлено в Англії і мабуть на укра-

Мал. 2. Фальшивий пенні Етельреда II № 2

Мал. 3. Фальшивий пенні Етельреда II № 3

їнські землі надійшов разом зі справжніми, а вже тут, при виявленні його фальшивості, був позолочений і перетворений на підвіску.

3. Малюнок 3. Тип пенні короля Етельреда II «малий хрест» (1009–1017 рр.). Монета на вигляд з білого металу, частково вкрита зеленим оксидом, має отвір. На обох боках монети є легенда, яку не можна прочитати. Вага – 0,84; діаметр – 18 мм. Монета знайдена в Київській області.

Ймовірно, що прототипом її слугував той вид пенні Етельреда II «малий хрест», де волосся короля зображено не хвилястими лініями із маленькими кульками на кінцях, що є звичними для більшості типів його монет (див., наприклад, малюнок 2), а де зображення його волосся замінено на прямокутний головний убір (корона?), всередині якого вертикальні або горизонтальні лінії. Характерно, що такий рідкісний вид було імітовано також із срібла чи то в Скандинавії, чи то десь у Балтиці, і зображення такого наслідування вміщено у каталозі німецького аукціону «Кюнкер 205» 2012 р., лот 2524 (див. малюнок 4) . Подібність зображен-

Мал. 4. Шведське наслідування денарію Етельреда II «малий хрест».

ня короля на фальшивому пенні і наслідуванні вражає, є певні збіги у написах легенд. Проте, навряд чи саме це наслідування стало прототипом для фальшувальників, воно рідкісне і подібності є випадковими.

Оскільки метал має сріблястий колір, то спочатку виникло припущення, що це не фальшований пенні, а імітація, зроблена зі срібла. Основною технологією виробництва фальшивих монет у Середньовіччя було виготовлення заготовки із недорогоцінного металу із подальшим нанесенням покриття. Використання технологій нанесення на поверхню заготовки шару срібла за допомогою амальгам або шару олова (лудіння) можна встановити через рентгенофлуорисцентний аналіз (РФА) складу сплаву металу підробки. Нам вдалося провести РФА підробки, дані якого зафіксовано в таблиці 1. Для аналізу використано аналізатор вітчизняного виробництва моделі Expert 3L W108U.

Таблиця 1.

№	Частка елементу у складі сплаву, %								
	Fe	Ni	Cu	Zn	As	Ag	Sn	Sb	Pb
Рис.	1,1	0,04	72,61	4,43	0,57	0,18	3,99	0,42	16,7

Виходячи із даних таблиці 1 видно, що фальсифікат має основу, виготовлену із міді з подальшим нанесенням на її поверхню олова. Фальсифікатори використали технологію лудіння, що паралельно із використанням ртутної амальгами склали основні технології нанесення дорогоцінного шару для надання підробці вигляду монети, виготовленої зі срібла. Свинець доданий у сплав міді для полегшення плавлення, а також надання заготовці більшої ваги. На поверхні підробки помітний слабкий пік срібла, що може вказувати на те, що покриття могло бути нанесене із олова та срібла, яке в подальшому зруйнувалось під дією ґрунту.

¹ Гвин Дж. Викинги. Потомки Одина и Тора / пер. с англ. З. Ю. Метлицкой. – М. : Центр-полиграф, 2010. – С. 385.

² Bogucki M. Forged Coins in Early Medieval Poland [Electronic resource]. – P. 212–213. – Mode of access: http://www.academia.edu/502118/Forged_coins_in_early_medieval_Poland_2009. – Title from screen.

³ Берга Т. М. Монеты в археологических памятниках Латвии XI–XII вв. – Рига : Зинанте, 1988. – С. 15, 50–51.

⁴ Равдина Т. В. Погребения X–XI вв. с монетами на территории Древней Руси: каталог. – М. : Наука, 1988. – С. 33.

⁵ <http://forum.violity.com/viewforum.php?f=12&sid=e44673a5aeb93614a733ff63061dd46c>.

⁶ Moneters of the Late Anglo-Saxon Coinage 1016–1042 [Electronic resource] / by Veronica J. Smart, M. A. Thesis submitted to the University of Nottingham for the degree of Doctor of Philosophy – October 1981. – Mode of access: <http://ru.scribd.com/doc/49493749/Moneyers-of-the-Late-Anglo-Saxon-Coinage-1016-1042> – Title from screen.

⁷ Glanz und Faszination des Mittelalters – 1.000 Jahre Europäische Münzgeschichte: Auktion Fritz Rudolf Künker 205 (12/13 März 2012, Osnabrück). – Osnabrück, 2012. – S. 246.